

Thaumetopoea processionea na ruim een eeuw weer plaatselijk massaal in Nederland (Lepidoptera: Thaumetopoeidae)

HENK STIGTER & GERT ROMELIJN

STIGTER, H. & G. ROMELIJN, 1992. *THAUMETOPOEA PROCESSIONEA* LOCALLY OBSERVED IN LARGE NUMBERS IN THE NETHERLANDS AFTER MORE THAN HUNDRED YEARS (LEPIDOPTERA: THAUMETOPOEIDAE). – *ENT. BER., AMST.* 52 (5): 66-69.

Abstract: In 1991 large numbers of *Thaumetopoea processionea* were found at more than eleven locations in the province of Noord-Brabant. Data on biology and distribution of this species are summarized.

Plantenziektenkundige Dienst, sectie Entomologie, Postbus 9102, 6700 HC Wageningen.

Mededeling E.I.S. – Nederland Nr. 56.

Inleiding

Thaumetopoea processionea (Linnaeus) is volgens de meest recente uitgave van de naamlijst van de Nederlandse Lepidoptera (Lempke, 1976) in Nederland uitgestorven. Sinds 1987 wordt de processierups echter weer in de omgeving van Reusel, Noord-Brabant, waargenomen (Lempke, 1989; H. Spijkers, mondelinge mededeling). *T. processionea* is bekend vanwege de processies en berucht, omdat de rupsen duizenden brandharen bezitten, die hevige irritatie kunnen veroorzaken bij mens en dier.

Massaal optreden in 1991 in Nederland en België vormde de aanleiding om de gegevens over deze interessante soort op een rij te zetten.

Levenswijze

Thaumetopoea processionea (fig. 1 en 2) heeft één generatie per jaar (Ter Haar, 1924). De vliegtijd valt in augustus (Maksymov, 1978). Na de paring worden de eieren (30-300) door de vrouwtjes vooral in de toppen van eikebomen op één- of tweejarige scheuten afgezet (Maksymov, 1978). De eieren worden door het vrouwtje met haren van het achterlijf afgedekt. De overwinterde eieren komen ongeveer eind april uit. De eirupsjes zijn oranjeachtig van kleur en leven in groepen bij elkaar. Vanaf het

derde larvale stadium hebben de rupsen dorsaal op het elfde segment brandharen. In het vierde larvale stadium zijn ook brandharen aanwezig op het tiende segment, en in het vijfde en zesde larvale stadium komen daar het vierde tot en met het negende segment bij (Maksymov, 1978).

Tijdens de eerste drie larvale stadia vervaardigen de jonge rupsen nog geen duidelijk nest, maar spinnen enkele bladeren en twijgen tegen elkaar, waar ze zich in terug kunnen trekken. Pas vanaf het vijfde larvale stadium ontstaan de voor deze soort typische nesten (fig. 3) tegen de stammen en dikkere takken. De nesten bestaan uit een dicht spinsel van haren, vervelingshuiden en uitwerpselen. De nesten kunnen een lengte van wel één meter bereiken (Maksymov, 1978). Vanuit de nesten begeven de rupsen zich in de karakteristieke processies naar de toppen van de bomen op zoek naar voedsel. Bij gebrek aan voedsel gaan de rupsen massaal – in processie – op zoek naar nieuwe voedselbronnen. De verpopping vindt plaats in de nesten. De volwassen rupsen vervaardigen van spinsel en haren een stevige cocon, waarin de verpopping plaatsvindt. De cocons met poppen zitten dicht tegen elkaar, waardoor het geheel eruit ziet als een hommelnest (Ter Haar, 1924).

Fig. 1. Habitus mannetje *Thaumetopoea processionea*.Fig. 2. Habitus vrouwtje *Thaumetopoea processionea*.

Verspreiding

Het verspreidingsgebied van *T. processionea* omvat geheel Zuid- en Midden-Europa. De soort komt volgens Maksymov (1978) ook in Engeland voor; Carter (1984) vermeldt echter expliciet dat *T. processionea* niet in Engeland voorkomt. Het komt in verschillende landen regelmatig voor, dat de soort zich gedurende een aantal jaren massaal ontwikkelt en overlast veroorzaakt (Maksymov, 1978).

Voorkomen in Nederland

T. processionea kwam de laatste decaden niet meer in Nederland voor. In de vorige eeuw is de soort hier echter meerdere malen massaal voorgekomen. In de literatuur zijn meldingen te vinden over grote aantallen vlinders in 1859 rond 's-Hertogenbosch, talrijk voorkomen in de zomer van 1877, en rond 1878 in de buurt van Nijmegen (Lempke, 1937, 1959).

De vlinders die in Nederlandse collecties staan, zijn grotendeels afkomstig uit deze perioden, maar er staan ook een aantal vlinders in, die net voor de eeuwwisseling rond Roermond gevangen zijn (tabel 1).

Na 1900 zijn er slechts twee exemplaren in Nederland gevangen: 12.viii.1946 te Geulem (Limburg), één ♂, leg. Botzen (Lempke, 1959)

en 13.viii.1953 te Amerongen (Utrecht), één ♂, leg. Bentinck (Lempke, 1959). Vrijwel zeker zijn dit dwaalgasten geweest.

In 1987 werd de soort in Reusel (Noord-Brabant) weer gevangen. Het betrof enkele tientallen vlinders, die door H. Spijkers aldaar op licht gevangen werden (Lempke, 1989). Ook in de jaren daarna werden door hem en-

Tabel 1. Collectiegegevens van *Thaumetopoea processionea* tot en met 1900.

Jaar	Vindplaats	Collectie
1860	's-Hertogenbosch	ITZ-Amsterdam/ RMNH-Leiden
1861	Oosterbeek	ITZ-Amsterdam
1861	Nijmegen	ITZ-Amsterdam LU-Wageningen RMNH-Leiden
1861	Dordrecht	RMNH-Leiden
1861	's-Hertogenbosch	RMNH-Leiden
1865	Dordrecht (Biesbosch)	RMNH-Leiden
1873	Arnhem	ITZ-Amsterdam
1875	Breda	RMNH-Leiden/ Coll. Bentinck- Leiden
1876	Nijmegen	RMNH-Leiden
1877	Oosterbeek	ITZ-Amsterdam
1897	Roermond	ITZ-Amsterdam/ RMNH-Leiden
1899	Roermond	ITZ-Amsterdam/ RMNH-Leiden
1900	Roermond	ITZ-Amsterdam

Fig. 3. Nest van *Thaumetopoea processionea* op *Quercus* sp.

kele vlinders gevangen. Pas in juli 1991 werd duidelijk, dat de soort in Zuid-Nederland onder de lijn Breda-Tilburg-Eindhoven (fig. 4) weer massaal voorkomt. Op 21 en 22 augustus werden door H. Spijkers te Reusel respectievelijk 218 en 248 vlinders op licht gevangen. Ook in België is er een concentratie van dieren waargenomen: de Kempen in de omgeving van Turnhout en Poppel (Arijs, persoonlijke mededeling). De soort wordt voornamelijk aangetroffen in wegbermbepplantingen van eik (*Quercus* sp.).

Discussie

In ons land heeft *T. processionea* zich waarschijnlijk vanaf 1987 geleidelijk en onopgemerkt kunnen ontwikkelen. De uitbreiding is vrijwel zeker aan de aandacht ontsnapt, omdat geen kaalvraat optrad. Toch consumeren rupsen tot ze volwassen zijn in totaal $\pm$ acht bla-

Fig. 4. Verspreiding van *Thaumetopoea processionea* in Nederland. Open cirkels: waarnemingen uit 1900 of eerder; kleine stippen: waarnemingen tussen 1900 en 1980; grote stippen: waarnemingen na 1980.

deren (Maksymov, 1978). De waargenomen dichtheden in 1991 bedroegen in sommige beplantingen van vijftienjarige eiken vier tot vijf nesten per boom. Bij tellingen bleken enkele nesten ruim 200 rupsen te bevatten. Dat betekent, dat per boom in totaal ongeveer 8000 bladeren door de rupsen opgegeten zouden kunnen worden, wat normaal gesproken zou moeten leiden tot zichtbare schade. Dit is echter ook in 1991 niet waargenomen.

De oorzaak van de massale ontwikkeling is moeilijk te achterhalen, mogelijk zijn de vrij gunstige weersomstandigheden van de laatste jaren en het vermoedelijk nog ontbreken van voldoende parasieten en predatoren als belangrijkste oorzaken aan te merken. Ook in het verleden heeft de soort zich een aantal malen massaal in ons land kunnen ontwikkelen, maar verdween vervolgens weer binnen enkele jaren. Het lijkt daarom waarschijnlijk, dat ook de huidige populatie geen blijvend probleem zal vormen.

Uit oogpunt van de volksgezondheid zijn in 1991 in verband met het risico dat de brandha-

ren vormen de verantwoordelijke overheden in de betreffende regio (gemeenten en provincie) op de hoogte gebracht van het voorkomen van deze soort.

Dankwoord

De auteurs danken H. Spijkers, Goirle, voor het beschikbaar stellen van vanglampgegevens, J. W. A. Heesters en G. S. van der Made (Plantenziektenkundige Dienst Roosendaal) voor veldgegevens en W. Hogenes (Zoölogisch Museum, Amsterdam), R. de Jong (Nationaal Natuurhistorisch Museum, Leiden) en Y. Jongema (Vakgroep Entomologie, Landbouwniversiteit Wageningen) voor inzage in de door hen beheerde collecties.

Literatuur

- HAAR, D. TER, 1924. *Onze Vlinders*: 149-151. Thieme, Zutphen.
- CARTER, D. J., 1984. *Pest Lepidoptera of Europe*: 243. Junk, Dordrecht.
- LEMPKE, B. J., 1937. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera. – *Tijdschr. Ent.* 80: 276-277.
- LEMPKE, B. J., 1959. Catalogus der Nederlandse Macrolepidoptera. – *Tijdschr. Ent.* 102: 113-114.
- LEMPKE, B. J., 1976. Naamlijst voor de Nederlandse Lepidoptera. – *Bibl. KNNV* 21: 1-100.
- LEMPKE, B. J., 1989. Interessante Nederlandse vangsten en waarnemingen van Macrolepidoptera tussen 1985 en 1987. – *Ent. Ber., Amst.* 49: 89-95.
- MAKSYMOW, J. K., 1978. Thaumetopoeidae, Prozessions-spinner. In: *Die Forstschädlinge Europas* (W. Schwenke ed.) 3: 398-404. Paul Parey, Hamburg.

Geaccepteerd 15.x.1991.